

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра психології

КОРОЛЬ АЛЬОНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.92

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕТНІЧНОЇ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Практика психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра.
Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело. _____ А.В. Король

Керівник роботи

Коломієць Тетяна Володимирівна
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

Житомир, 2024

Висновок кафедри психології

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри психології

№__ від «__» _____ 2023 року.

Завідувач кафедри _____

_____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____
(підпис)

_____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Результати захисту магістерської роботи

Здобувач вищої освіти Король Альона Володимирівна

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ Войцехівська Юлія Юріївна

АНОТАЦІЯ

Король А.В. соціально-психологічні чинники етнічної самоідентифікації українців в умовах війни – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 - психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю визначення психологічної стійкості, як важливого компоненту формування етнічної самоідентифікації особистості українців в умовах війни може дати нам розуміння, які фактори допомагають людям протистояти життєвим випробуванням та стресовим ситуаціям, оскільки люди з високим рівнем психологічної стійкості частіше схильні до активного пошуку рішень та знаходження позитивних способів пристосування до стресу.

Перший розділ присвячено теоретичному аналізу проблеми соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни, таких як поняття етнічної ідентичності, феномену психологічної стійкості особистості, особливостей визначення рівнів психологічної стійкості особистості в умовах війни.

Друга частина роботи зосереджена на висвітленні методології, методів, етапів емпіричного дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни; описі психодіагностичних методик емпіричного дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

У третьому розділі представлені результати констатувального етапу емпіричного дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни. Розкрито значимість феномену психологічної стійкості, як соціально-психологічного чинника етнічної самоідентифікації українців в умовах війни

Ключові слова: етнічність, етнічна ідентичність, етнічна самосвідомість, етнічна самоідентифікація, психологічна стійкість особистості, стресостійкість, резильєнтність.

ANNOTATION

Korol A. V. Social-Psychological Factors of Ethnic Self-Identification of Ukrainians in Times of War – Qualification work for a master's degree in specialty 053 - psychology. - Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The relevance of the research is determined by the necessity to identify the psychological resilience as a crucial component in the formation of ethnic self-identification of Ukrainians during times of war. Understanding the factors that help individuals withstand life challenges and stressful situations is essential, as individuals with high levels of psychological resilience are more inclined to actively seek solutions and find positive ways to adapt to stress.

The first chapter is dedicated to the theoretical analysis of the social-psychological factors of ethnic self-identification of Ukrainians in times of war. It explores concepts such as ethnic identity, the phenomenon of psychological resilience of personality, and peculiarities of determining levels of psychological resilience in wartime conditions.

The second part of the work focuses on elucidating the methodology, methods, and stages of empirical research on the social-psychological factors of ethnic self-identification of Ukrainians in times of war. It also describes psychodiagnostic techniques used in the empirical study of these factors.

The third chapter presents the results of the exploratory stage of empirical research on the social-psychological factors of ethnic self-identification of Ukrainians in times of war. The significance of the phenomenon of psychological resilience as a social-psychological factor in the ethnic self-identification of Ukrainians during wartime is revealed.

Keywords: ethnicity, ethnic identity, ethnic self-awareness, ethnic self-identification, psychological resilience, stress resilience, resilience.

Зміст

Вступ	7
Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни	11
1.1. Аналіз поняття етнічної ідентичності в психології.....	11
1.2. Психологічна стійкість особистості як предмет наукового дослідження	16
1.3. Теоретична модель етнічної самоідентифікації в залежності від рівня психологічної стійкості особистості.	19
Висновки до розділу I.....	26
Розділ 2. Методика організації та проведення дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.	27
2.1. Особливості дослідження етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.....	27
2.2. Вимоги до організації дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.	30
2.3. Процедура проведення дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.....	32
Висновки до розділу II.....	34
Розділ 3. Соціально-психологічні особливості етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.	35
3.1 Особливості психологічної стійкості українців в умовах війни.	35
3.2 Особливості етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.	37
3.3 Психологічна стійкість, як соціально-психологічний чинник етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.	41
Висновки до розділу III	45
Висновки	47
Список використаних джерел.....	50
Додатки	55

Вступ

Актуальність дослідження. Дослідження проблеми соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців є важливим і актуальним нині з багатьох причин. Назвемо деякі з них: визначення психологічної стійкості, як важливого компоненту формування етнічної самоідентифікації особистості українців в умовах війни може дати нам розуміння, які фактори допомагають людям протистояти життєвим випробуванням та стресовим ситуаціям. Відомо, що люди з високим рівнем психологічної стійкості частіше схильні до активного пошуку рішень та знаходження позитивних способів пристосування до стресу. Дослідження психологічної стійкості допомагають розуміти, як можна зміцнити здатність людини пристосовуватися до складних умов, рухатися вперед та використовувати здобуті знання і навички для подолання викликів, які на неї чекають, розвинувши при цьому резилієнтність. Крім того, оскільки люди зі слабкою психологічною стійкістю можуть бути більш схильні до різних психічних розладів, таких як депресія або тривожність, то вивчення індивідуальних чинників психологічної стійкості може створити можливості для розробки подальших профілактичних заходів у контексті попередження розвитку вищезгаданих хвороб. Дослідження особливостей психологічної стійкості можуть бути корисними і для рекрутерів та керівників підприємств у контексті відбору працівників, які можуть більш успішно виконувати професійні завдання в стресових ситуаціях. Також може допомогти розуміти, які підходи до управління командою можуть бути більш ефективними, залежно від рівня психологічної стійкості кожного працівника. Зрештою, дослідження чинників психологічної стійкості особистості, яка понад рік знаходиться в умовах війни, є вкрай важливим у контексті збереження та відновлення психічного здоров'я цілої нації, що дозволяє розглядати актуальність дослідження навіть на національному рівні і прослідкувати характер етнічної самоідентифікації.

Очевидно, що саме актуальна життєва ситуація українців активізувала появу цілої низки вітчизняних досліджень, які так чи інакше торкаються проблеми психологічної стійкості особистості. Так, професійні аспекти даного феномену вивчає Д.В. Швець. Можливості розвитку психологічної стійкості описані в публікаціях Ліби Н.С та Марценюк М.О. Чинники психологічної стійкості в юнацькому віці стали предметом дослідження Шейко А.О. Серед закордонних дослідників психологічної стійкості є такі відомі імена, як Seligman, Aghababaei N., Arji A., Balzarotti S., Biassoni F., Villani D., Prunas A., Velotti P, Costa P. T., and McCrae, R. R. та ін.

Війна, яка так неочікувано розпочалася на Сході нашої країни, а згодом переросла у повномасштабне вторгнення, активізувала процеси, що тривалий час перебували в латентному стані: сепаратистські заклики, які час від часу спалахують у кожній із областей України, національний радикалізм, як рішуча відповідь сепаратизму, міжетнічні конфлікти, як реакція суспільства на зовнішні загрози тощо. Ще донедавна актуальність вивчення етнічної самоідентифікації стрімко зростала на фоні міграційних процесів, активними учасниками яких було працездатне населення України – найважливіші суб'єкти економічної діяльності. Нині ж різкий перелом у свідомості українців відбувся саме у контексті становлення національної самоідентифікації, що спровокував потужний підйом національної свідомості, який, на наш погляд і став потужним ресурсом відчайдушної боротьби українського народу за власну свободу. Саме такі трансформаційні процеси, які відбуваються на рівні цілої нації, і зумовили вибір теми нашого дослідження.

Об'єкт дослідження- етнічна самоідентифікація особистості.

Предмет дослідження – чинники етнічної самоідентифікації особистості в умовах війни.

Мета дослідження: дослідити соціально-психологічні аспекти етнічної самоідентифікації особистості в умовах війни.

Гіпотеза: рівень вираженості етнічної самоідентифікації особистості українця в умовах війни залежить від рівня психологічної стійкості особистості, а саме, чим вищий рівень психологічної стійкості, тим яскравіше виражена етнічна самоідентифікація.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукових джерел, в яких опубліковано результати досліджень феномену психологічної стійкості особистості.

2. Проаналізувати підходи до поняття етнічної самоідентифікації особистості.

3. На основі аналізу літератури побудувати теоретичну модель етнічної самоідентифікації як чинника психологічної стійкості особистості.

4. Виявити зв'язок соціально-психологічних особливостей етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

Методологічні та теоретичні основи дослідження: Методологічною основою дослідження були теорії різних вчених, які вивчали феномен психологічної стійкості (В. Франкл), а також концепції етнічної ідентичності Ю.В. Бромлей, І.В. Данилюка, Т.В. Потапчук;

- концепції розвитку усвідомлення приналежності до національної групи та формування етнічної ідентичності Ж. Піаже;

- положення культурно-історичної теорії та поняття соціальної ситуації розвитку розвитку особистості Л.С Виготського, Д.Б. Ельконіна.

Методи та організація дослідження. Дослідження проводилося з використанням методів теоретичного аналізу, синтезу, узагальнення, теоретичного моделювання, асоціативно-експериментального дослідження, стандартизованих опитувальників (тест «Стійкість до стресу», шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10, опитувальник професійної життєстійкості) методів кількісного та якісного аналізу результатів.

Особливості вибірки. Загальну вибірку досліджуваних складають 90 осіб чоловічої статі віком від 25 до 45 років.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечує репрезентативність вибірки, застосуванням методики, релевантної меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу.

Наукова новизна. Дослідження демонструє зв'язок соціально-психологічних чинників та етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

Практичне значення. полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані психологами та соціологами з метою проведення подальших досліджень і даній галузі.

Структура роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг роботи становить 58 сторінок, основний текст розміщено на 35 сторінках, список використаних джерел містить 34 найменування.

Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни

1.1. Аналіз поняття етнічної ідентичності в психології.

Одним із перших дослідників, хто використав поняття ідентичності в наукових текстах став Ерік Еріксон, з концепцією якого, в тій чи іншій формі, корелювали і всі подальші дослідження даної проблеми. На його думку, ідентичність є «твердо засвоєним та особисто прийнятним образом себе в усьому багатстві ставлень особистості до оточуючого світу» [14]

Ідентичність, в першу чергу, є показником зрілої (дорослої) особистості, детермінанти якої знаходяться на попередніх стадіях онтогенезу. Це така конфігурація, в яку інтегруються усі вроджені та набуті якості людини. Е. Еріксон [14] розумів ідентичність в цілому як процес організації життєвого досвіду в індивідуальне «Я», що, безперечно, передбачало його динаміку впродовж життя людини. Основною функцією даної структури особистості є адаптація в широкому розумінні цього слова: «Процес становлення і розвитку ідентичності захищає цілісність та індивідуальність досвіду людини, дає йому можливість передбачати як внутрішні, так і зовнішні небезпеки і співрозмірні з соціальними можливостями, запропонованими суспільством».

Е. Еріксон виділив щонайменше три основні аспекти розгляду концепції ідентичності:

- 1) почуття ідентичності;
- 2) процес формування ідентичності;
- 3) ідентичність як конфігураційний результат даного процесу.

Варто відзначити, що Е. Еріксон, говорив як про особистісну, так і про соціальну ідентичність (але зі збереженням індивідуального характеру-соціального «Я») [14].

Фактично мова йде про ідентичність як складне особистісне психологічне утворення, яке має багаторівневу структуру. Дана структура обумовлена трьома основними рівнями аналізу людської природи: неіндивідуальним, особистісним і соціальним. Таким чином, перший, індивідуальний рівень ідентичності, розглядається як усвідомлення людиною власної часової протяжності. Це уявлення про себе, як про носія досить незмінного фізичного вигляду, темпераменту, задатків, що мають своє минуле і спрямовані у майбутнє.

На особистіному рівні, ідентичність визначається як відчуття людиною власної унікальності, унікальності свого життєвого досвіду, який задає так звану самототожність. Е. Еріксон визначає цю структуру ідентичності в результаті прихованої роботи его-синтезу, як форми інтеграції «Я», що завжди є чимось більшим, ніж простою сумою дитячих ідентифікацій. Цей елемент ідентичності є «Усвідомленим особистістю досвідом своєї власної здатності інтегрувати всі ідентифікації з потягами лібідо, з розумовими здібностями, набутиими в діяльності і з потенційними можливостями, що пропонуються соціальними ролями» [14].

І, нарешті, на третьому рівні, ідентичність визначається як той особистісний конструкт, який відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами і стандартами. Йдеться про соціальну ідентичність, яка полягає в тому, що відносини стають більш стабілізованими в межах групи, ідентифікація її членів стає більш деперсоналізованою, індивідуалізовані властивості стають психологічно відносно менш важливими, ніж загальні властивості групи. Соціальна ідентичність організовує соціальний світ в групі і визначає людину себе як члена одних груп, але не інших [16].

Однак, соціальна ідентичність в найбільш поширеному вузькому значенні означає самовизначення в плані віднесення себе до конкретної соціальної групи. В. О. Ядов [6] визначає соціальну ідентифікацію як самовизначення людей у соціально-груповому просторі відносно різних громад як «своїх» і «не своїх».

Для нашого дослідження найбільш важливим є саме останній рівень ідентичності – соціальна, а саме такий її вид як етнічна ідентичність.

Виокремлення етнічної ідентичності, як окремого психологічного поняття пройшло тривалий шлях. Ще й досі не вщухають дискусії у сучасному науковому світі про зміст та феноменологію «етнічної ідентичності».

Вперше термін «*ethnicity*» був використаний американським соціологом Д.Рісманом в 1953 році. Але про ті особливості, які становлять смислове наповнення даного утворення, зустрічаються згадки в антропологічній та соціологічній літературі вже на початку ХХ століття. Ці поняття підкреслюють обізнаність або досвід приналежності до етнічної спільноти, ототожнення з її представниками, при відокремленні від інших груп, ідею спільного походження, емоційно-ціннісне ставлення до етнічної територіальної приналежності (Батьківщини), історичного минулого етносу та його місця в сучасному світі, причетності до етнокультурної традиції [4].

Необхідно розрізнити «етнічну ідентичність» і «етнічність». Етнічність — соціологічна категорія, яка посилається на визначення етнічної приналежності на певних підставах: етнічної приналежності батьків, місця народження, культури та мови. Слід також пам'ятати, що етнічна ідентичність не є, і не може бути, відповідно до заявленою ідентичності (самооцінка етнічної спільноти), яка проявляється в найменуванні [6]. Останнє, у сучасній психологічній науці визначають через поняття етнічної самоідентифікації.

Сучасна вітчизняна етнопсихологія розглядає етнічну ідентичність як усвідомлення власної приналежності до певної етнічної спільноти (В. С. Агєєв, І.В.Данилюк, М.Л.Дідух, О. О. Леонтєв, Т.В.Потапчук, Т. Г. Стефаненко, С.Хантінгтон та ін.).

Етнічна ідентичність визначається як елемент соціальної ідентичності і є результатом «когнітивно-емоційного процесу самовизначення особистості в соціальному просторі щодо багатьох етнічних груп. Це не тільки усвідомлення,

але й сприйняття, розуміння, оцінка своєї приналежності до етнічної спільноти» [12].

Дідух М.Л. [12] пропонує розглянути етнічну ідентичність не тільки як обізнаність про приналежність до конкретної етнічної групи, але і як досвід взаємовідносин між «я» і «етнічним середовищем» – своєю ідентичністю з одним етнічним співтовариством і відокремлення від інших.

Зважаючи на проблему етнічної ідентичності, важливо теоретично визначити взаємозв'язок між цією концепцією та концепцією етнічної самосвідомості. У сучасній літературі є багато поглядів на взаємозв'язок етнічної ідентичності, етнічної самосвідомості та етнічної самоідентифікації.

В.Ю Хотинець [19] розглядає етнічну ідентичність як рівень етнічної самосвідомості або як форму її скінченної, найбільш розвинутого її стану. Г. У Солдатова [19] зазначає, що етнічна ідентичність та етнічна самосвідомість виступають як поняття, які перетинаються між собою.

З точки зору В.Б. Сванн [34], поняття етнічної ідентичності є дещо ширшим, ніж поняття етнічної самоідентифікації.

Етнічна самоідентифікація є результатом когнітивно-емоційного процесу позиціонування себе як представника певної етнічної групи, ототожнення з нею та протиставлення іншим етнічним групам.

Етнічна ідентичність аналізується в літературі, як правило, з точки зору чотирьох підходів до аналізу соціальної ідентичності (психодинамічних, ситуаційних, пізнавальних і конструктивістських підходів). Є два інші підходи: інструментальний і примордіалістський підходи.

Прихильники інструменталістського підходу розглядають етнічну приналежність як засіб, необхідний для досягнення групових інтересів, або як ідеологію, необхідну для мобілізації групи. Як підкреслюють інструменталісти, етнічна ідентичність є однією з основних характеристик особистості, яка

відображає сприйняття картини світу, систему цінностей, поглядів і переконань, що стосуються власної групи.

З точки зору примордіалістського підходу, етнічність розглядається як вроджену властивість людини для ідентифікації з етнічною групою, що має об'єктивне підґрунтя або в природі людини, або в суспільстві. Приморський підхід, у свою чергу, ділиться на еволюційно-біологічні та еволюційно-історичні напрями: соціобіологічний та еволюційно-історичний [24].

З точки зору соціобіологічного, етнічні групи є спільнотою осіб, заснованих на біологічних закономірностях, які перетворюються на соціальні. Біологічний примордіаризм був характерний для романтичної німецької філософії з його міфом про «кров і ґрунт», від неї він був успадкований і основоположників вчення марксизму.

Теоретики другого – еволюційно-історичного напрямку бачать етнічні групи як соціальні, а не біологічні спільноти, глибоко пов'язані з соціально-історичним контекстом. Це справжні групи з притаманними їм характерними рисами – мовою, культурою, ідентичністю.

На нашу думку найбільш прийнятним є класичне визначення етнічної самоідентифікації, що розглядається невід'ємною частиною соціальної ідентичності особистості, психологічної категорії, яка відноситься до декларування власної приналежності до певної етнічної спільноти.

В психології, етнічна ідентичність розглядається як особистість риса, яка має соціальні наслідки. Етнічна ж самоідентифікація є усвідомленням своєї приналежності до певної етнічної спільноти та відокремленням від інших етнічних груп. Етнічна самоідентифікація – це досвід своєї ідентичності з одним етносом і відокремленості від іншого. Етнічність визначається низкою об'єктивних показників: етнічної приналежності батьків, місця народження, мови, культури.

У психології, на відміну від соціології, етнічна ідентичність розглядається не тільки своїми соціальними проявами, а й становленням етнічної самоідентифікації.

У соціально-психологічній, а потім в соціологічній літературі, термін набув ширшого значення. Там, ідентифікація розглядається як один із механізмів особистісної соціалізації, за допомогою якого норми, ідеали, цінності, ролі і моральні якості представників певних соціальних груп є асимільованими.

У своїй роботі ми дотримуватимемося визначення І.В.Данилюка [10], відповідно до якого поняття етнічної ідентичності розглядається як одне із психологічних утворень людини, яке характеризується усвідомленням своєї приналежності до певної етнічної спільноти та ізоляції від інших етнічних груп та наявністю чітко виражених соціальних наслідків. Показником соціальної ідентичності є етнічна самоідентифікація, під якою розуміють процес та результат свідомого віднесення себе до певної етнічної спільноти.

1.2. Психологічна стійкість особистості як предмет наукового дослідження

Як і в багатьох сферах психології, існує низка різних способів концептуалізації та кількісної оцінки поняття психологічної стійкості особистості. Це означає, що є кілька способів розглянути питання стабільності особистості. Таким чином, простий (і явно розчаровує) спосіб відповісти на більшість загальних питань про стабільність особистості – це просто відповісти, що це залежить від того, що мається на увазі під стабільністю особистості. Щоб дати більш задовільний у відповідь питання про стабільності, я спочатку опишу різні способи концептуалізації і оцінки стабільності особистості психологами. Я проведу важливу різницю між гетеротиповою та гомотиповою стабільністю. Потім я опишу абсолютну та диференціальну стабільність, два способи розгляду

гомотипічної стабільності. Я також зверну увагу на важливу концепцію індивідуальних відмінностей у розвитку особистості.

Гетеротипічна стабільність відноситься до психологічної узгодженості думок, почуттів та поведінки людини протягом усього розвитку. Питання про гетеротипову стабільність стосуються ступеня послідовності в основних атрибутах особистості. Словесна частина вивчення гетеротипічної стабільності полягає в тому, що основний психологічний атрибут може мати різні поведінкові вирази у різному віці. (Можливо, ви вже знаєте, що префікс "гетеро" означає щось на зразок "іншого" грецькою мовою.) Сором'язливість є гарним прикладом такого атрибуту, тому що сором'язливість виражається малюками та маленькими дітьми інакше, ніж дорослими. Сором'язливий малюк може чіплятися за доглядальницю в переповненій обстановці і плакати, коли його розлучають із цим опікуном. З іншого боку, сором'язливий дорослий може уникнути зорового контакту з незнайомцями і здаватися осторонь та далеким на громадських зборах. Було б украй незвично спостерігати, як дорослий спалахнув у переповненій обстановці. Спостережуване поведінка, зазвичай пов'язані з сором'язливістю, " виглядають " по-різному у різному віці. Дослідники можуть вивчати гетеротипічну наступність лише тоді, коли вони мають теорія, що визначає різні поведінкові прояви психологічного атрибуту у різні моменти життя. На даний момент є докази того, що такі атрибути, як сором'язливість та агресія демонструють гетеротипічну стабільність протягом усього життя (Caspi, Bem, & Elder, 1989). Люди, які поведуться сором'язливо як діти, часто сором'язливо поведуться як дорослі, але ступінь листування далекий від досконалості, тому що багато речей можуть втручатися між дитинством і дорослим життям, щоб змінити розвиток людини. Тим не менш, важливим моментом є те, що моделі поведінки, що спостерігаються в дитинстві, іноді пророкують атрибути особистості дорослого.

Гомотипова стабільність стосується подібності в одних і тих же характеристиках особистості, що спостерігаються, з часом. (Префікс "homo"

означає щось на зразок "те саме" грецькою мовою.) Наприклад, дослідники можуть запитати, чи демонструє стресова реакція чи тенденція легко засмучуватися через нормальні життєві проблеми гомотипічної стабільності у віці від 25 до 45 років. Передбачається, що цей атрибут має ті самі прояви в різному віці. Дослідники проводять додаткові відмінності між абсолютною стабільністю та диференціальною стабільністю під час розгляду гомотипічної стабільності.

Загалом картина, яка з'являється з літератури, полягає в тому, що риси особистості є відносно стійкими атрибутами, які стають більш стабільними з дитинства до дорослого життя. Тим не менш, стабільність особистих атрибутів не ідеальна в жодному періоді життя. Це важливий висновок, тому що він кидає виклик двом екстремальним перспективам, які вплинули на психологічні дослідження. Більше 100 років тому відомий психолог Вільям Джеймс зазначив, що характер (особистість) був "встановлений як штукатурка" для більшості людей віком 30 років. Ця перспектива має на увазі майже ідеальну стабільність особистості у дорослому віці. Навпаки, інші психологи іноді заперечували, що особистість взагалі була якась стабільність. Їхня думка полягає в тому, що індивідуальні думки і почуття - це просто реакція на тимчасові ситуаційні впливи, які навряд чи виявлять велику послідовність протягом усього життя. Поточні дослідження не підтримують жодну з цих екстремальних перспектив. Тим не менш, наявність певної міри стабільності порушує важливі питання про точні процеси та механізми, які призводять до стабільності особистості (і зміни особистості).

1.3. Теоретична модель етнічної самоідентифікації в залежності від рівня психологічної стійкості особистості.

На додаток до незліченних обставин індивідуального людського життя, формування і прояв етнічної ідентичності залежить від низки чинників, що впливають з особливостей соціального середовища і міжгрупових відносин. Серед найбільш значущих психологи виділяють:

1. Глобальні зміни у таких сферах, як суспільно-політична, сфери міжекономічних відносин, що нерозривно пов'язані між собою.
2. Неоднорідністю/однорідністю етнічного середовища.

Що стосується першої групи чинників, то значні події в соціальній сфері можуть сприяти активізації етнічної ідентичності всього народу. Яскравим прикладом цього є процес зростання власне етнічної ідентичності у титулярних етнічних групах незалежних держав, що були сформовані на руїнах радянської імперії, на кшталт Помаранчевої та Революції Гідності в Україні. У цьому випадку усвідомлення приналежності, з одного боку, до етнічного співтовариства, а з іншого боку, до держави, доповнюють і зміцнюють один одного.

Етнічна ідентичність на пострадянському просторі була цілеспрямовано розмита, а будь-які її прояви супроводжувались формуванням негативних гетеростереотипів і зростанням негативних почуттів, пов'язаних з етнічністю, а також підвищеною сприйняття дискримінації та збільшення культурної дистанції з «титуловою» етнічною групою. Тобто, був політично сформований «синдром нав'язаної етнічної приналежності», наслідками якого стали прояви сепаратизму всередині кожної з тепер уже незалежних держав.

У формуванні соціальної ідентичності фізична особа може покладатися на громадянську ідентичність. Або вважати себе представником більш широких наднаціональних спільнот – європейців, громадян світу, або й взагалі оголосити власну космополітичну приналежність.

Однак, витіснення із структури соціальної ідентичності одного з вагомих складових, етнічної ідентичності, загрожує, з одного боку, втратою цілісності образу «Я», а з іншого боку – втратою зав'язків із будь-якою культурою. Втрата етнічної ідентичності може призвести до негативних наслідків для особистості людини в цілому, що проявляється, наприклад, у відчутті «я ніхто», невидимість, безпорадність, безликість [2].

Необхідно мати на увазі, що ідентичність може мати як негативний, так і позитивний емоційний фон. Питання про те, що етнічна ідентичність може мати певне емоційне забарвлення є надзвичайно важливим. І яким би не було емоційне сприйняття, етнічна самоідентифікація проходить декілька етапів: від дифузно-розмитої до чітко усвідомленої та задекларованої. Результатом даного процесу є формування в підлітковому віці «емоційно-оціночної усвідомленості» власної приналежності до конкретної етнічної спільноти [21]. Етнічна ідентичність не є статичним утворенням, вона може змінюватися з часом. Наприклад, під впливом нової інформації (історичного, політичного чи біографічного характеру) людина може переосмислити роль етнічної приналежності в своєму житті. Тому формування етнічної ідентичності не зупиняється в підлітковому віці, а продовжує активно розвиватися у вигляді етнічної самоідентифікації упродовж усього життя людини.

Оскільки ідентичність є динамічним утворенням, то існує кілька стратегій підтримки власної етнічної ідентичності.

Проблематику соціальної ідентичності розробляли соціальні психологи G. Taguefel і J. Turner. Психологічні процеси (категоризації, соціального порівняння, збереження та зміцнення позитивної «Я-концепції») надають груповій поведінці своєї унікальної форми, що проявляється в деперсоналізації, етноцентризмі і відносній однотипності. А соціальні процеси, пов'язані з боротьбою груп за розподіл влади, панування і матеріальних благ, визначають зміст групової поведінки.

Теорія соціальної ідентичності (G. Tajfel) викладається в шести постулатах [9]:

- Соціальна ідентичність складається з тих складових частин «Я-образу», що корелюють із сприйняттям особистістю себе як члена певних соціальних груп.
- Люди прагнуть зберегти або зміцнити свою самооцінку, тобто прагнути до позитивного образу себе.
- Соціальні групи та належність до них асоціюються з позитивними або негативними оцінками соціального впливу, а отже, соціальна ідентичність може бути позитивною або негативною.
- Спосіб оцінювання суб'єктом групи, до якої він належить передусім виявляється через систему відносин з деякими іншими групами шляхом соціального порівняння відповідних якостей і характеристик.
- З даних постулатів виводиться низка наслідків:
- Люди прагнуть досягти або підтримувати позитивну соціальну ідентичність.
- Позитивна соціальна ідентичність базується на порівняннях нгруп та кількох відповідних аутгруп.
- Члени групи прагнуть розрізнити і відокремлювати свою групу від інших груп.
- Існує принаймні три класи змінних, які впливають на диференціацію перехресного угруповання в конкретних соціальних ситуаціях:
- Індивіди повинні бути інформовані про членство в групах як один із аспектів своєї особистості, суб'єктивно ототожнюючи себе з релевантною групою;
- Соціальна ситуація повинна бути такою, щоб могли існувати міжгрупові порівняння, які дають можливість вибору та оцінки релевантних якостей;

- інгрупи не порівнюють себе з кожною явно доступною аутгрупою (аутгрупа повинна сприйматися як релевантна для порівняння).
- Метою диференціації є збереження або досягнення переваги над аутгрупами за певними параметрами.
- В ситуації незадоволеності членами груп власною соціальною ідентичністю, вони прагнуть або залишити групу, до якої вони в даний час належать і приєднатися до групи вони цінують або зробити так, щоб їх реальна група позитивно відрізнялася від інших.

Існують наступні стратегії збереження етнічної ідентичності, які вписуються в принцип стратегії соціальної творчості, що можуть приймати різноманітні форми:

- пошук нових причин для порівняння;
- вибір для порівняння ще менш успішних або навіть слабших груп;
- негативна етнічна ідентичність (цей спосіб формування етнічної ідентичності формується у випадку, коли не немає можливості уникнути дискримінації власної етнічної групи більшістю; і, тим не менше, дана стратегія може розглядатися як позитивний результат етнічної ідентичності, оскільки забезпечується самоідентифікація з етнічною групою) [9].

Ставлення до власної етнічної спільноти проявляється в етнічних аттитюдах. Позитивні аттитюди включають задоволеність від членства в етнічній спільноті, бажання приналежати до неї, гордість за успіхи та досягнення свого народу.

Позитивна етнічна ідентичність характерна для більшості людей і являє собою збалансованість толерантності до власних та інших етнічних груп, що дозволяє розглядати її, з одного боку, як умову самостійного та стабільного існування етнічної групи, з іншого боку, як умову мирної міжкультурної взаємодії в багатоетнічному світі [12]. В її структурі позитивний імідж власної етнічної групи корелює з позитивною цінністю інших етнічних груп.

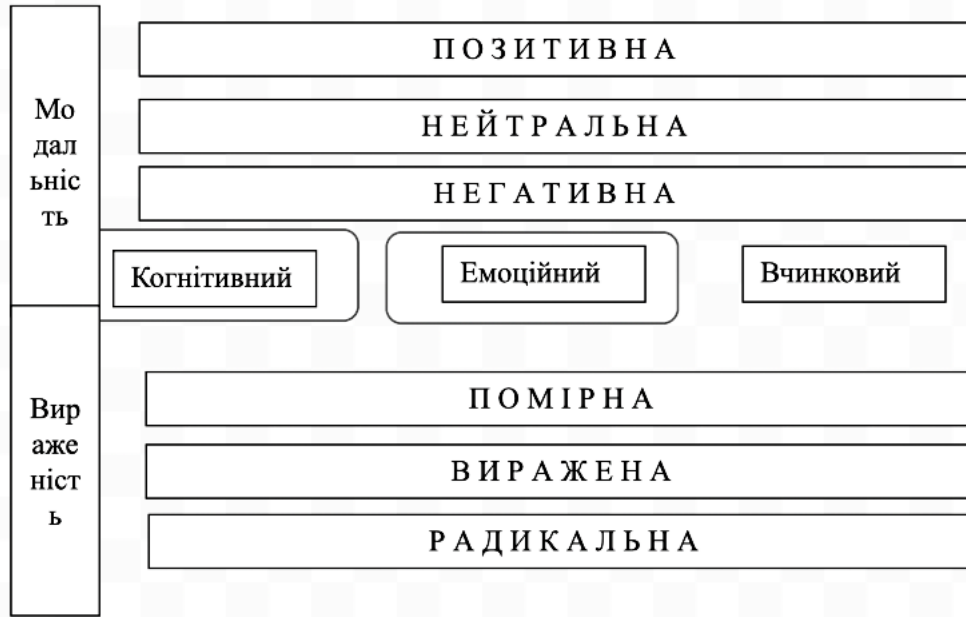

Рис.1. Теоретична модель етнічної самоідентифікації, особистості в умовах війни

Етнічна ідентичність за типом «норма» характеризується високою терпимістю і готовністю до міжетнічних контактів. Позитивне ставлення до своїх власних та інших народів, які поєднуються в «норму», не означає емоційної впевненості в цих відносинах. На відміну від космополітичної, людина з адекватною етнічною самоідентифікацією має природну перевагу для власних етнокультурних цінностей. Це початковий етап етноцентризму, коли прагнення до позитивної етнічної ідентичності є передумовою збереження цілісності та унікальності етнічного співтовариства в етнокультурному розмаїтті світу. Відхилення від «норми» можуть виникати у типі етнічної байдужості, в якій самоусвідомлення трансформувалося за типом гіпоідентифікації, що характеризується тим, що їх етнотнігілістські тенденції відображають небажання зберігати свої власні етнокультурні цінності, виражаються у відчутті етнічної неповноцінності, меншовартості, сорому за представників своєї етнічної групи, іноді негативізму до них і труднощів у спілкуванні. Етнотнігілісти відчужені від їхньої власної групи. Заперечення в якості одного з поширених захисних

механізмів в цьому типі ідентичності може активізувати загальну агресивність [12].

Ще одним із видів відхилення від норми є етнотогоїзм. В основі трансформації етнічної ідентичності за типом гіперідентичності стоїть перебільшене бажання до позитивної етнічної ідентичності. Гіперідентичність є свого роду етнічним нарцисизмом. Це передбачає перехід від природньої прихильності до ряду параметрів власної етнічної групи до абсолютної переконаності в перевазі над «іншими» етносами. З цим типом ідентичності більш ймовірними стають насильство як форма взаємодії і агресивний стиль вирішення конфліктів.

Гіперідентичність є якістю самосвідомості особистості «нападницького» типу, що відображає прагнення групи до етнічного домінування. У міжетнічній взаємодії гіперідентичність демонструється, як прояв різних форм етнічної нетерпимості, від реакцій роздратування на присутність членів інших етнічних груп до захисту політики обмеження їхніх прав і можливостей. Відносно лояльним видом гіперідентичності є етнотогоїзм. Він може бути виражений в нешкідливій формі на вербальному рівні що являє собою результат сприйняття через призму конструкту «мій народ». Але це може включати, наприклад, напруженість і роздратування у спілкуванні з членами інших етнічних груп, або визнання для свого народу права вирішувати проблеми за рахунок інших.

У випадку, коли у представників певного етносу проявляється переконаність у «вибраності» власного народу, його перевагою над іншими націями, з'являються ідеї про необхідність «очищення» національної культури, негативне ставлення до кровозмішення та прояви ксенофобії, то можемо говорити про трансформацію етнічної ідентичності за типом етноізоляції. Найбільш радикальним та крайнім видом вид гіперідентичності є «національний фанатизм» – готовність чинити будь-які дії заради видимих або сумнівних

етнічних інтересів, аж до етнічних «чисток», заперечення права на використання ресурсів і соціальних привілеїв для інших народів, визнаючи пріоритетність етнічних прав народу над правами людини, виправдовуючи будь-яку жертву в боротьбі за благополуччя свого народу [12].

Таким чином, провівши теоретичний аналіз різних наукових підходів до трактування поняття етнічна ідентичність, ми можемо зробити висновок, що в психології воно розглядається як одне із психологічних утворень людини, яке характеризується наявністю чітко виражених соціальних наслідків. Етнічна ідентичність є усвідомленням своєї приналежності до певної етнічної спільноти та ізоляції від інших етнічних груп. Етнічна ідентичність – це переживання своєї спорідненості з однією етнічною спільнотою і розмежування з іншими етнічними групами. Етнічність визначається рядом об'єктивних показників: етнічної приналежності батьків, місця народження, мови, культури тощо.

Висновки до розділу I

Таким чином теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни дає підстави для наступних висновків:

Поняття психологічна стійкість - це здатність людини до збереження психічної рівноваги і пристосування до різних життєвих обставин. Вона включає в себе здатність контролювати свої емоції та реагувати на стресові ситуації, зберігаючи при цьому високу якість життя і здоров'я.

Основними складовими психологічної стійкості у класичних психологічних дослідженнях розглядають: емоційну стійкість (здатність контролювати і виражати свої емоції відповідно до обставин і ситуацій), стійкість до стресу (здатність ефективно протидіяти стресовим факторам і швидко відновлюватися після стресу), стійкість до змін (здатність пристосовуватися до нових обставин і змінювати свої погляди та поведінку відповідно до нових ситуацій), самоповагу (здатність досягати поставлених цілей і вірити в свої здібності), соціальну підтримку (наявність підтримки від родини, друзів, колег і т.д.).

Поняття етнічної ідентичності є відносно новим у сучасній психологічній науці, а тому вважається маловивченим. На сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння сутності, змісту та феноменології досліджуваного явища. У опрацьованій нами літературі досить розмитими є змістові межі таких понять як «етнічна свідомість», «етнічна самосвідомість», «етнічна ідентичність», «етнічна самоідентифікація», «етнічна ідентифікація», «етнічне самовизначення» тощо. Не існує чіткого розмежування їх змістового наповнення.

Розділ 2. Методика організації та проведення дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

2.1. Особливості дослідження етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

У сучасній ситуації існування України як незалежної держави одним із найважливіших базових принципів державного творення є питання формування етнічної ідентичності народу. Усвідомлення приналежності до певної етнічної групи, засвоєння культурних норм і традицій, використання наявних методів і моделей існування дають змогу індивідові правильно включатися в соціальні процеси та почуватися повноцінними членами суспільства.

Різними аспектами проблеми особистісної ідентичності нині займаються Р. Айдинян, В. Андрущенко, В.Бех, І. Бойченко, С. Веселовський, В. Воловик, В. Воронкова, В. Гнатенко, П. Гнатенко, Р. Додонов, А. Єрмоленко, В. Жадько, Л.Кривеха, С.В. Воловик, В. Воронкова, В. Гнатенко, П. Гнатенко, Р. Додонов, О. Єрмоленко, В. Жадько, В. Кривеха, Л. Кривеха, С. Кримський, А. Кургузов, В. Куценко, Т.Лілло, М. Лепський, М. Обушний, І. Старовойтова, В. Таран, В. Шинкарук.

Питання формування національної ідентичності українського народу є одним із найважливіших для українського суспільства та подальшого виживання України як повноцінної держави, особливо у воєнний час. Цілісність держави та її зміцнення, формування громадянського суспільства і необхідність збереження позицій країни в системі культурних і геополітичних відносин потребують розроблення системи дій, спрямованих на подолання критичних явищ, що виявляються в національній ідентичності України [23].

На думку дослідників, національна самоідентифікація визначається політичними, соціальними та культурними чинниками і реалізується у формі свідомого вибору індивідів і спільнот. Співвідношення регіональних, етнічних,

культурних, релігійних, політичних, правових та економічних чинників визначає специфіку етнічної самоідентифікації конкретної спільноти або індивіда.

У цьому разі під етнічною самоідентифікацією розуміють насамперед приналежність до певного етносу, що являє собою стійку сукупність людей, історично сформовану на певній території, яка має спільні та відносно стабільні характеристики, як-от мову, культуру, спосіб життя, а також самоідентифікацію, що визнає єдність та відмінність від інших подібних утворень [23].

До основних характеристик етносу належать мова, традиції, звичаї, ритуали, народна творчість, кодекси поведінки. Слід зазначити, що жодна з цих характеристик окремо не є суттєвим елементом етнічної групи. Тільки в сукупності вони утворюють повноцінну етнічну культуру. Етнос відрізняється від інших етносів насамперед своєю національною культурою, тобто системою вироблених засобів і способів життєдіяльності, що стали звичними для даного етносу [24].

Національна ідентичність зумовлена політичними, соціальними та культурними чинниками і виявляється через ідентифікацію. Ідентифікація залежить від свідомого вибору спільнот та індивідів і визначається уявленнями про спільне минуле, національною самосвідомістю, та спільними цінностями, притаманними даній спільноті.

Нині в Україні збільшується частка населення, яке самоідентифікує себе як українці: за переписом 2001 року частка українців зросла до 77,8%; за переписом 1989 року частка українців становила близько 72,7%; за переписом 2001 року, 1989 року відтоді частка росіян (включно із самоідентифікованими) знизилася з 22,1% до 17,3%. Частка українців, які самоідентифікуються з іншими етнічними групами (білорусами, молдаванами, поляками, євреями, румунами, болгарями, угорцями, татарами та ін.), також зменшилась: 5,2% (за даними перепису 1989 р.) і 4,9% (за даними перепису 2001 р.) [24].

Таким чином, на думку дослідника[24], етнічна самоідентифікація не відбувається в суто духовно-моральному розумінні, а лише впроцесах трудової, громадсько-політичної діяльності та спілкування, зокрема й на суто побутовому рівні, а сучасне українське суспільство являє собою єдину ідентичність і потребує цілеспрямованої системи дій щодо її формування. Особлива увага має бути приділена системі освіти, духовному, культурному та інтелектуальному життю українського народу. Поширення та пропаганда національних звичаїв і традицій, інформація про здобутки видатних представників держави, формування національного престижу сприятимуть національній самоідентифікації жителів сучасної України.

2.2. Вимоги до організації дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

Емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни здійснювалося в декілька етапів.

1 етап дослідження спрямований на вивчення рівня психологічної стійкості особистості українців в умовах війни.

В поняття психологічної стійкості особистості, як чинника етнічної самоідентифікації особистості ми включили три конструкти, з метою збільшення надійності отриманих результатів та отримання розгорнутої структури психологічної стійкості особистості досліджуваних.

До них належать:

- Стресостійкість, як сукупність якостей особистості та її здатність протягом тривалого часу витримувати стресові ситуації, при цьому зберігати необхідний рівень ефективності та особистісних ресурсів.
- Резильєнтність, як здатність до подолання стресових ситуацій конструктивними способами, шляхом пристосування та в відновлення особистісних ресурсів
- Життєстійкість – як особистісна характеристика людини й особистісний ресурс, що дає їй змогу долати життєві труднощі та досягати успіху у різних видах діяльності [15]

Таким чином з метою дослідження психологічної стійкості особистості нами було застосовано ряд опитувальників, а саме:

1. Тест «Стійкість до стресу» - дає уявлення стосовно особливостей стресостійкості особистості відповідно до трьох рівнів, а саме «низького», «середнього» та «високого».
2. Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10
3. Опитувальник професійної життєстійкості.

2 етап емпіричного дослідження складав дослідження етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

Для виявлення особливостей етнічної самоідентифікації українців в умовах війни ми використали метод асоціативного експерименту. Нам важливо було дослідити такі компоненти етнічної самоідентифікації українців, як:

1. модальність (позитивна, нейтрально або негативна), що вимірялася шляхом суб'єктивної оцінки власної етнічної приналежності;
2. рівень вираженості - на основі аналізу зібраних асоціацій.

В результаті зібраних асоціацій нами було виділено такі рівні етнічної самоідентифікації, як помірна, виражена і радикальна.

Таблиця 2.1.

Критерії виділення рівнів етнічної самоідентифікації українців

	Помірна	Виражена	Радикальна
Критерії аналізу	Домінування більш простих категорій, таких як «Їжа», «Державні символи» «Історичні постаті, козацтво»	Домінування таких категорій, як «Емоційно-вольові якості», «Пов'язані з війною категорії»	Наявність категорії «Радикальні конструкти»

Таким чином на основі отриманих даних нам вдалося здійснити якісний аналіз результатів дослідження особливостей етнічної самоідентифікації українців в умовах війни в залежності від рівнів психологічної стійкості особистості, що представлений в розділі 3.

Обрані методи релевантні меті та завданням дослідження.

2.3. Процедура проведення дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

У дослідженні соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни взяли участь 90 осіб чоловічої статі віком від 25 до 45 років.

Дослідження проводились на базі Коростишівського військомату.

Робота з досліджуваними проводилася після короткої співбесіди та уточнення усіх необхідних даних (вік, стать, національність).

На першому етапі досліджуваним пропонувалося пройти три методики дослідження, а саме шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10, опитувальник професійної життєстійкості та тест «Стійкості до стресу». Окремо до кожної методики пропонувалась відповідна інструкція згідно правил та процедур проведення.

Зміст діяльності дослідника: надати інструкцію та матеріали для роботи, здійснювати спостереження за поведінкою досліджуваних. Не дозволяється давати підказки стосовно оцінок відповідей. Дозволялося роз'яснювати окремі поняття та категорії в опитувальниках.

Під час проведення дослідження в опитуваних спостерігався стабільний емоційний стан.

Дослідження етнічної самоідентифікації проводилося в кілька етапів.

1. Визначення безпосередньо етнічної самоідентифікації. Для цього досліджуваним пропонувалося відповісти на запитання «До якої етнічної групи ви належите?». На даному етапі ми з'ясували, чи ідентифікують себе досліджувані з етнічною приналежністю до нації «Українців».
2. Наступний етап - визначення модальності етнічної самоідентифікації, для цього досліджуваним пропонувалося дати оцінку власній етнічній

приналежності. Приклад інструкції «Оцініть рівень задоволеності вашою етнічною приналежністю від -3 до +3 балів, де -3 – абсолютно незадоволений, 0-задоволений, +3 – повністю задоволений».

3. Проведення асоціативно-експериментального дослідження. Досліджуваним пропонувалося написати п'ять асоціацій на слово «Українець». В результаті зібраних асоціацій нами було виділено 37 найбільш вживаних якостей, які ми розділили на шість категорій, таких як «Іжа», «Державні символи», «Історичні постаті, козацтво», «Емоційно-вольові якості», «Пов'язані з війною категорії», «Радикальні конструкти».

Таким чином використання вище зазначених методів і процедур дозволили нам дослідити явище етнічної самоідентифікації українців в умовах війни та прослідкувати зв'язок з рівнями психологічної стійкості особистості.

Висновки до розділу II

Специфічні умови життя сучасних українців, а саме війна, дозволили розглядати етнічну самоідентифікацію особистості як чинник психологічної стійкості. Модальність та вираженість етнічної самоідентифікації визначають когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти психологічної стійкості.

Емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників етнічної самоідентифікації українців в умовах війни здійснювалося в декілька етапів.

1 етап дослідження спрямований на вивчення рівня психологічної стійкості особистості українців в умовах війни за допомогою стандартизованих опитувальників.

2 етап емпіричного дослідження складав дослідження етнічної самоідентифікації українців в умовах війни за допомогою методу асоціативного експерименту.

Розділ 3. Соціально-психологічні особливості етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

3.1 Особливості психологічної стійкості українців в умовах війни.

В дослідженні взяли участь 90 осіб чоловічої статі віком від 25 до 45 років.

Рис. 3.1. Часткове співвідношення рівнів психологічної стійкості особистості українців в умовах війни.

Загальний аналіз результатів дослідження психологічної стійкості виявив, що низький рівень психологічної стійкості демонструють 24% досліджуваних, високий рівень психологічної стійкості проявляють 30% досліджуваних, найбільша кількість досліджуваних – 46% проявляють середній рівень психологічної стійкості (рис 3.1.).

Кожен з виділених рівнів включає в себе компоненти: стресостійкість, резильєнтність та життєстійкість. Розглянемо детально кожен із них в структурі кожного рівня.

Високий рівень стресостійкості характеризує особистість з позиції здатності адекватно оцінювати себе, ситуацію та успішно долати труднощі з мінімальною втратою ресурсу. Також він характеризується адекватною самооцінкою,

хдатністю зберігати хороше самопочуття на фоні стресу, впевненість в якості своєї ефективності, стабільністю, стійкістю до критики, можливістю проявляти лідерські якості, наполегливість, цілеспрямованість, здатність відстояти свою позицію тощо.

Низький рівень стресостійкості навпаки свідчить про значні витрати сил та енергії в процесі подолання складних життєвих ситуацій. Людям з низьким рівнем стресостійкості характерна знижена самооцінка, швидке погіршення самопочуття на фоні стресу, сумніви в якості своєї ефективності, підвищена агресивність, негативна реакція на критику, відсутність прояву лідерських якостей, порушення сну, сильні емоційні переживання, конфлікти з оточуючими та ін.

Високий рівень резильєнтності вказує на добре розвинену здатність адаптуватися до змін, долати труднощі, оптимістично дивитися на речі, швидко відновлюватися після труднощів, досягати цілей, долаючи перешкоди, зберігати здатність діяти, навіть під тиском обставин, зменшення кількості розчарувань, впевненість у собі.

Низький рівень по шкалі резидьєнтності свідчить про суттєве зниження даних властивостей, що знижує загальну пластичність особистості під впливом складних життєвих обставин.

Аналізуючи шкалу життєстійкості варто зазначити, що люди з високим рівнем професійної життєстійкості в більшій мірі отримують задоволення від своєї діяльності, зацікавлені в ній, здатні краще планувати та розподіляти свій робочий час, навідміну від людей з низьким рівнем. Також для високого рівня професійної життєстійкості властива більш ефективна взаємодія в колективі, здатність мобілізувати свої та спільні ресурси, відчуття відповідальності тощо.

3.2 Особливості етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

Для виявлення особливостей етнічної самоідентифікації дослідження складалося з кількох частин.

Результати визначення власне етнічної самоідентифікації. Досліджувані мали вказати свою етнічну приналежність. До участі залучалися особи, у яких була вказана національність «українець», при цьому нам було важливо прослідкувати, чи всі самоідентифікують таку етнічну приналежність. В результаті усі 100% досліджуваних вказали етнічну приналежність «українець».

Результати визначення модальності етнічної самоідентифікації показали, що 100% досліджуваних демонструють позитивну модальність, як задоволеність власною етнічною приналежністю (+3, див.додаток А).

На основі проведення асоціативно-експериментального дослідження було виявлено 37 асоціацій, які нам вдалося класифікувати за 6-ма групами на основі спільних ознак (див. Додаток В).

Рис. 3.2 кількісний розподіл асоціацій у відповідності до категорій аналізу асоціативно-експериментального дослідження етнічної самоідентифікації.

Рис. 3.3 частотний розподіл асоціацій у відповідності до категорій аналізу асоціативно-експериментального дослідження етнічної самоідентифікації.

Категорія «Їжа» займає 19% з загальної кількості асоціацій (88 асоціацій). До неї увійшли такі, найчастіше вживані асоціації, як «Борщ, сало, узвар, вареники, деруни».

Категорія «Державні символи» займає 19% з загальної кількості асоціацій (86 асоціацій). До неї увійшли такі, найчастіше вживані асоціації, як «Прапор, булава, герб, жовто-блакитний, калина, вишиванка, гімн, соловей».

Категорія «Історичні постаті, козацтво» займає 17% з загальної кількості асоціацій (80 асоціацій). До неї увійшли такі, найчастіше вживані асоціації, як «Шевченко, козаки, Франко, гетьман, кобзар, шабля оселедець».

Категорія «Емоційно-вольові якості» займає 16,6% з загальної кількості асоціацій (75 асоціацій). До неї увійшли такі, найчастіше вживані асоціації, як «Сила, мужність, воля, свобода, незалежність, щирість, мудрість, гостинність, доброта, страждання, непереможність, патріотизм».

«Пов'язані з війною категорії» займає 16,6% з загальної кількості асоціацій (75 асоціацій). До неї увійшли такі, найчастіше вживані асоціації, як «Війна, перемога, зброя, смерть, ракети, окупація, танки, хімарси, пов.тривога. "Ой у лузі червона калина"».

Категорія «Радикальні конструкти "+"» займає 10,2% з загальної кількості асоціацій (46 асоціацій). До неї увійшли такі, найчастіше вживані асоціації, як «Смесь росіянам, смерть ворогам, воювати, вбивати, йти до кінця».

На основі категоризації даних нам вдалося виділити 3 рівні вираженості етнічної самоідентифікації, в саме виражену, помірну та радикальну самоідентифікацію.

Рис. 3.4 частотний розподіл рівнів вираженості етнічної самоідентифікації.

Таким чином в загальній структурі етнічної самоідентифікації українців в умовах війни домінує помірна самоідентифікація 57% досліджуваних. Вона утворена такими категоріями, як «Їжа», «Історичні постаті, козацтво», «Державні символи».

Виражена самоідентифікація займає 33% загальної структури самоідентифікації українців і утворена категоріями, що несуть найбільше емоційне навантаження «Емоційно-вольові якості» та «Категорії, пов'язані з війною».

Радикальна самоідентифікація складає 10% і виражає готовність до радикальних дій, крайній мар, вона має найбільш різке емоційне забарвлення.

3.3 Психологічна стійкість, як соціально-психологічний чинник етнічної самоідентифікації українців в умовах війни.

На основі результатів нам вдалося прослідкувати специфіку етнічної самоідентифікації українців в залежності від рівня психологічної стійкості, як домінуючого соціально психологічного синника в умовах війни.

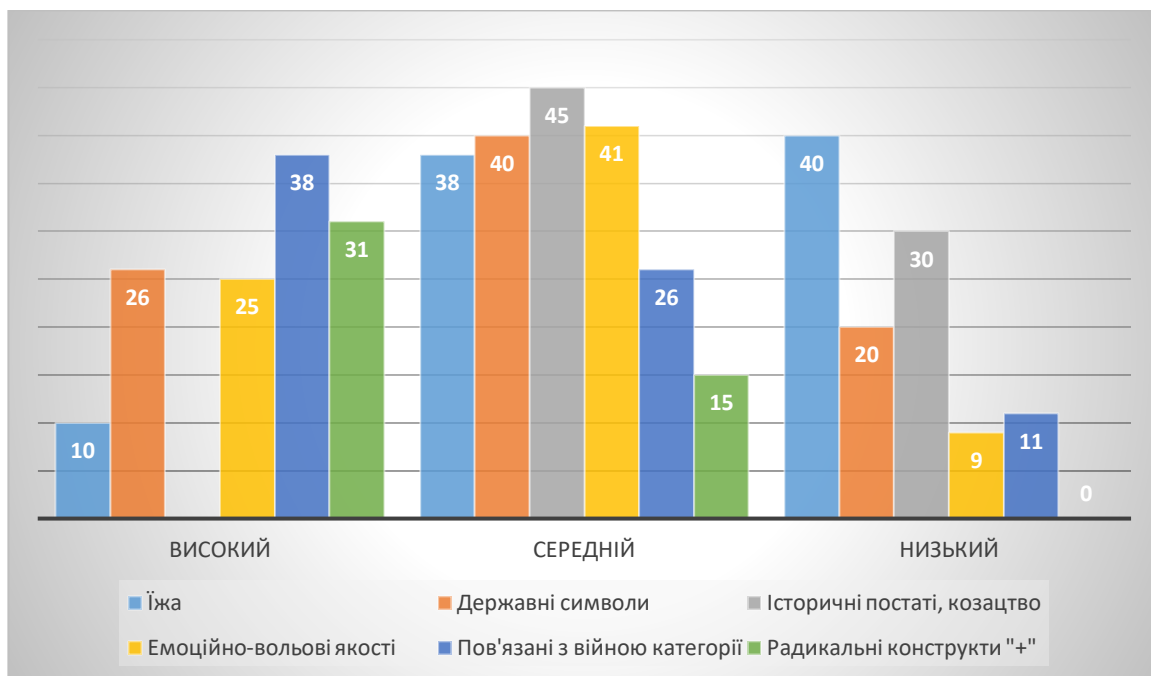

Рис. 3.5 кількісний розподіл категорій асоціацій відповідно до рівнів психологічної стійкості особистості.

Аналізуючи дані в контексті розподілу категорій асоціацій відповідно до рівнів психологічної стійкості особистості було виявлено, що у досліджуваних з високим рівнем психологічної стійкості категорія найбільш представленою є «Пов'язані з війною категорії» - 28%, «Радикальні конструкти» - 23% від загальної кості асоціацій. При цьому найменш представленими є категорії «Історичні постаті, козацтво» - 4% та категорія «Їжа» - 7% від загальної кількості асоціацій. (рис.3,6)

Рис. 3.6 частотний розподіл категорій асоціацій у досліджуваних з високим рівнем психологічної стійкості.

Таким чином можна зробити висновок, що у досліджуваних з високим рівнем психологічної стійкості переважають ознаки вираженого та радикального рівнів прояву етнічної самоідентифікації.

Рис. 3.7 частотний розподіл категорій асоціацій у досліджуваних з середнім рівнем психологічної стійкості.

Серед досліджуваних з середнім рівнем психологічної стійкості в структурі етнічної самоідентифікації домінуючими є категорії «Історичні постаті, козацтво» - 22%, «Емоційно-вольові якості» - 20%, «Державні символи» - 19% та категорія «Їжа» - 19%. Найменш вираженими є «Пов'язані з війною категорії» - 13% та «Радикальні конструкти» - 7%. (рис.3,7)

Таким чином в структурі етнічної самоідентифікації досліджуваних з середнім рівнем психологічної стійкості переважають ознаки помірнього рівня прояву етнічної самоідентифікації. Разом з тим наявні ознаки вираженого та радикального рівнів.

Рис. 3.8. Частотний розподіл категорій асоціацій у досліджуваних з низьким рівнем психологічної стійкості.

У досліджуваних з низьким рівнем психологічної стійкості найбільш представленою є категорія «Їжа» - 37%, «Історичні постаті, козацтво» - 27% та «Державні символи – 18% від загальної кості асоціацій. При цьому найменш представленими є «Пов'язані з війною категорії» - 10% та «Емоційно-вольові якості» - 8% від загальної кількості асоціацій. (рис.3,6).

Таким чином в структурі етнічної самоідентифікації досліджуваних з низьким рівнем психологічної стійкості переважають ознаки помірному рівня прояву етнічної самоідентифікації. Разом з тим повністю відсутні ознаки радикального рівня етнічної самоідентифікації.

Висновки до розділу III

Загальний аналіз результатів дослідження психологічної стійкості виявив, що низький рівень психологічної стійкості демонструють 24% досліджуваних, високий рівень психологічної стійкості проявляють 30% досліджуваних, найбільша кількість досліджуваних – 46% проявляють середній рівень психологічної стійкості. Кожен з виділених рівнів включає в себе компоненти: стресостійкість, резильєнтність та життєстійкість. Розглянемо детально кожен із них в структурі кожного рівня.

До собливостей етнічної самоідентифікації українців в умовах війни належать наступні:

- 100% досліджуваних українців самоідентифікують себе з даною етнічною приналежністю та виражають загальну задоволеність своєю етнічною приналежністю.;
- На основі виділених категорій асоціацій найбільше кількісне навантаження мають категорії «Їжа»(19%), «Державні символи» (19%), «Історичні постаті, козацтво» (18%). Найменш представлені «Радикальні конструкти» (10%).
- Виділено 3 рівні вираженості етнічної приналежності. Виражена (57%), помірна (33%), радикальна (10%).

6. Психологічна стійкість, є важливим соціально-психологічним чинником етнічної самоідентифікації українців в умовах війни;

- у досліджуваних з високим рівнем психологічної стійкості переважають ознаки вираженого та радикального рівнів прояву етнічної самоідентифікації;
- в структурі етнічної самоідентифікації досліджуваних з середнім рівнем психологічної стійкості переважають ознаки помірного рівня прояву етнічної самоідентифікації. Разом з тим наявні ознаки вираженого та радикального рівнів;

- в структурі етнічної самоідентифікації досліджуваних з низьким рівнем психологічної стійкості переважають ознаки помірною рівня прояву етнічної самоідентифікації. Разом з тим повністю відсутні ознаки радикального рівня етнічної самоідентифікації.

Висновки

На виконання поставлених завдань у результаті аналізу наукової літератури на тему дослідження було зроблено наступні висновки:

1. Поняття психологічна стійкість - це здатність людини до збереження психічної рівноваги і пристосування до різних життєвих обставин. Вона включає в себе здатність контролювати свої емоції та реагувати на стресові ситуації, зберігаючи при цьому високу якість життя і здоров'я.

Основними складовими психологічної стійкості у класичних психологічних дослідженнях розглядають: емоційну стійкість (здатність контролювати і виражати свої емоції відповідно до обставин і ситуацій), стійкість до стресу (здатність ефективно протидіяти стресовим факторам і швидко відновлюватися після стресу), стійкість до змін (здатність пристосовуватися до нових обставин і змінювати свої погляди та поведінку відповідно до нових ситуацій), самоповагу (здатність досягати поставлених цілей і вірити в свої здібності), соціальну підтримку (наявність підтримки від родини, друзів, колег і т.д.).

2. Поняття етнічної ідентичності є відносно новим у сучасній психологічній науці, а тому вважається маловивченим. На сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння сутності, змісту та феноменології досліджуваного явища. У опрацьованій нами літературі досить розмитими є змістові межі таких понять як «етнічна свідомість», «етнічна самосвідомість», «етнічна ідентичність», «етнічна самоідентифікація», «етнічна ідентифікація», «етнічне самовизначення» тощо. Не існує чіткого розмежування їх змістового наповнення.

3. Специфічні умови життя сучасних українців, а саме війна, дозволили розглядати етнічну самоідентифікацію особистості як чинник психологічної стійкості. Модальність та вираженість етнічної самоідентифікації визначають когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти психологічної стійкості.

4. Загальний аналіз результатів дослідження психологічної стійкості виявив, що низький рівень психологічної стійкості демонструють 24% досліджуваних, високий рівень психологічної стійкості проявляють 30% досліджуваних, найбільша кількість досліджуваних – 46% проявляють середній рівень психологічної стійкості. Кожен з виділених рівнів включає в себе компоненти: стресостійкість, резильєнтність та життєстійкість. Розглянемо детально кожен із них в структурі кожного рівня.

5. До особливостей етнічної самоідентифікації українців в умовах війни належать наступні:

- 100% досліджуваних українців самоідентифікують себе з даною етнічною приналежністю та виражають загальну задоволеність своєю етнічною приналежністю.;
- На основі виділених категорій асоціацій найбільше кількісне навантаження мають категорії «Їжа»(19%), «Державні символи» (19%), «Історичні постаті, козацтво» (18%). Найменш представлені «Радикальні конструкти» (10%).
- Виділено 3 рівні вираженості етнічної приналежності. Виражена (57%), помірна (33%), радикальна (10%).

6. Психологічна стійкість, є важливим соціально-психологічним чинником етнічної самоідентифікації українців в умовах війни;

- у досліджуваних з високим рівнем психологічної стійкості переважають ознаки вираженого та радикального рівнів прояву етнічної самоідентифікації;
- в структурі етнічної самоідентифікації досліджуваних з середнім рівнем психологічної стійкості переважають ознаки помірного рівня прояву етнічної самоідентифікації. Разом з тим наявні ознаки вираженого та радикального рівнів;

- в структурі етнічної самоідентифікації досліджуваних з низьким рівнем психологічної стійкості переважають ознаки помірною рівня прояву етнічної самоідентифікації. Разом з тим повністю відсутні ознаки радикального рівня етнічної самоідентифікації.

Список використаних джерел

1. Бакуменко, О. О. Соціологія. [Текст] / О. О. Бакуменко, В. В. Березовский, І. Г. Васильєва, Ю. М. Розенфельд, Г. П. Сукачова та ін. — Х. : НТМТ, 2009. — 176 с.
2. Баронин А.С. Этническая психология / А.С. Баронин. — К.: Тандем, 2000. — 264 с.
3. Белецкий М. И. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины. По данным социологических опросов [Текст] / М. И. Белецкий, А. К. Толпыго // Социс. — 1998. — № 4. — С. 76–78.
4. Бичко О.В. Профілі української ідентичності. Соціально-психологічний аналіз: [монографія] / О.В. Бичко. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. — 281 с.
5. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві / М.Й. Боришевський // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. — К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. — С. 138–144.
6. Гнатенко П.И. Идентичность: философский и психологический анализ / П.И. Гнатенко, В.Н. Павленко. — К.: Наукова думка, 1999. — 463 с.
7. Головатий, М. Духовність як найважливіша засада формування української державності [Текст] / М. Головатий // Персонал-Плюс. 2005 р. — № 45 (144).
8. Головатий, М. Етнічна ідентифікація українства: навіщо вона? [Текст] // Електронний ресурс. — Режим доступу: www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=431

9. Данилюк І. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір: [монографія] / І. Данилюк. – К.: «САММІТКНИГА», 2010. – 432 с.
10. Данилюк І.В. «Мовні конфлікти» та конструювання етнічної і національної ідентичності / І.В. Данилюк // Соціальна психологія. – К., 2005. – № 3 (11). – С. 43-51.
11. Державність української мови і мовний досвід світу [Текст] / за ред. М. Жулинського, І. Драча та ін. // матер. міжнар. конф. (Конгрес укр. інтелегенції). — К. : ІНВіП, 2000. — 445 с.
12. Дідух М.Л. Соціально-психологічні закономірності етнічної індивідуалізації: дис. ... доктора психол. наук: спец. 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи / Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, 2016 – 476 с.
13. Діак, І. В. Українське відродження чи нова русифікація? [Текст] / І. В. Діак. — К., 2000. — С.170–181. 7. Колодій, А. Радянська ідентичність та її носії в незалежній Україні [Текст] / А. Колодій // Електронний ресурс. — Режим доступу: www.politics.lviv.ua/nations/soviet
14. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис // книга пер. с англ.; общ.ред. и предисл. А. В. Толстых / Э. Эриксон. - М.: Прогресс. - 1996 - С. 62.
15. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
16. Коростеліна К.В. Проблема вивчення структури ідентичностей як чинника у прогнозуванні соціального розвитку суспільства / К.В. Коростеліна // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2001. – Т. III. – Ч. 1. – С. 60–65.
17. Кресіна, І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітологічний аналіз [Текст] / І. О. Кресіна — К., 1998. — С. 89.

18. Ліба Н.С., Марценюк М.О. Формування та розвиток психічної стійкості студентської молоді. *Освіта і наука. Випуск 2(25)*. 2018. С. 129–134.
19. Львовичкіна А.М. *Етнопсихологія: навч. посіб.* / А.М. Львовичкіна. – К.: МАУП, 2002. – 144 с.
20. *Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій : психологічний практикум.* Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, В. І. Лагодзінська, В. М. Івкін, О. С. Ковальчук ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.
21. Михальчук Ю.О. Психолого-педагогічні умови гармонізації етнічної самосвідомості старшокласників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю.О. Михальчук. – К., 2005. – 19 с.
22. Обушний, М. І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації [Текст] : автореферат дис. ... д-ра політ. наук / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. / М. І. Обушний — К., 1999. — С. 1–3.
23. Палій, Г. Формування української політичної нації [Текст] / Г. Палій // Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=13&c=64> 11. Сахацький, С. Українська мова і проблеми етнічної самоідентифікації [Текст] / С. Сахацький // Електронний ресурс. — Режим доступу: www.epochtimes.com.ua/articles/view/5/436.html
24. Піонтковська Д.В. Історичний екскурс основних наукових підходів вивчення феномена «ідентичність» у зарубіжній психології // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. – 2016. – IV (41), Issue 86. – P. 73-75.

25. Степико, М. Деякі питання формування української політичної нації [Текст] / М. Степико // Електронний ресурс. — Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/007.htm#a1
26. Уткін, О. Українське прикордоння — фактор взаєморозуміння чи нестабільності? [Текст] / О. Уткін // Віче. — 2001. — № 2. — С. 36–53.
27. Феномен нації: основи життєдіяльності [Текст] / за ред. Б. Попова. — К., 1998. — С. 169–170.
28. Швець Д.В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. С.П. Бочарової (м. Харків, 30 берез. 2017 р.). МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка Нац. акад. пед. наук України; Консультативна місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С. 226–229.
29. Шейко А.О. Чинники психологічної стійкості осіб юнацького віку. URL: [http://C:/Users/Admin/Downloads/Nvmdups_2013_2_11_64%20\(2\).pdf](http://C:/Users/Admin/Downloads/Nvmdups_2013_2_11_64%20(2).pdf).
30. Aghababaei, N., and Arji, A. (2014). Well-being and the HEXACO model of personality. *Pers. Individ. Dif.* 56, 139–142. doi: 10.1016/j.paid.2013.08.037
31. Balzarotti, S., Biassoni, F., Villani, D., Prunas, A., and Velotti, P. (2016). Individual differences in cognitive emotion regulation: implications for subjective and psychological well-being. *J. Happiness Stud.* 17, 125–143. doi: 10.1007/s10902-014-9587-3
32. Costa, P. T., and McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: happy and unhappy people. *J. Pers. Soc. Psychol.* 38, 668–678. doi: 10.1037/0022-3514.38.4.668
33. Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish – A New Understanding of Happiness and Well-being – and How to Achieve Them*. London: Nicholas Brealey Publishing

34. Swann, W.B. Identity fusion: the interplay of personal and social identities in extreme group behavior / W. B. Swann, A. Gomez, D. C. Seyle, J. F. Morales, C. Huici // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2009. – 96(5). – P. 995–1011.

Додатки

Додаток А

Зведена таблиця результатів дослідження психологічної стійкості особистості

		Стресостійкість	Резильєнтність	Життєстійкість	Модальність
Шифр	№	Сума балів			
51	1	20	28	70	+3
18	2	19	33	75	+3
62	3	21	36	75	+3
35	4	26	35	78	+3
52	5	25	35	79	+3
19	6	21	34	83	+3
36	7	23	32	85	+3
22	8	21	29	81	+3
23	9	22	36	86	+3
53	10	23	35	82	+3
90	11	27	33	87	+3
21	12	18	38	78	+3
76	13	24	36	85	+3
20	14	19	36	86	+3
49	15	22	35	82	+3
26	16	28	36	85	+3
89	17	19	39	86	+3
50	18	19	31	85	+3
25	19	20	34	82	+3
54	20	20	34	84	+3
37	21	25	31	83	+3
75	22	24	33	89	+3
24	23	25	32	87	+3
77	24	24	32	84	+3
17	25	22	37	82	+3
88	26	24	37	76	+3
47	27	22	33	72	+3
12	28	39	24	61	+3
55	29	39	23	63	+3
87	30	35	22	63	+3
48	31	36	22	62	+3
74	32	38	23	63	+3
11	33	38	25	65	+3
78	34	34	24	64	+3
29	35	32	24	64	+3

56	36	36	22	64	+3
33	37	35	23	66	+3
46	38	35	23	62	+3
27	39	34	25	61	+3
45	40	32	23	65	+3
30	41	39	24	63	+3
34	42	38	22	63	+3
10	43	38	23	65	+3
27	44	36	25	62	+3
73	45	37	24	66	+3
86	46	32	22	62	+3
85	47	35	23	63	+3
79	48	35	23	63	+3
13	49	36	23	65	+3
44	50	31	24	64	+3
31	51	34	24	64	+3
38	52	34	22	65	+3
32	53	35	25	65	+3
14	54	36	26	62	+3
39	55	38	25	66	+3
72	56	33	23	65	+3
6	57	35	22	66	+3
81	58	34	25	65	+3
80	59	35	25	63	+3
15	60	36	24	62	+3
8	61	35	24	66	+3
57	62	35	24	63	+3
16	63	36	22	63	+3
7	64	39	23	64	+3
9	65	40	23	63	+3
58	66	40	22	63	+3
59	67	40	22	63	+3
70	68	35	24	65	+3
82	69	45	11	54	+3
71	70	43	15	53	+3
3	71	44	15	45	+3
84	72	48	11	46	+3
5	73	47	15	40	+3
40	74	44	18	29	+3
60	75	47	18	28	+3
41	76	49	18	50	+3
61	77	45	7	46	+3
4	78	46	10	49	+3

66	79	43	6	41	+3
69	80	44	16	42	+3
68	81	44	18	55	+3
1	82	45	8	58	+3
64	83	46	18	54	+3
83	84	45	8	55	+3
65	85	49	8	56	+3
2	86	48	18	49	+3
42	87	50	16	58	+3
63	88	44	18	57	+3
67	89	45	17	52	+3
43	90	44	20	53	+3
		Познач.кольорів			
		Високий			
		Середній			
		Низький			

Додаток В

Зведена таблиця частоти прояву категорій, виділених в результаті обробки асоціативно-експериментального дослідження.

Категорії	К-сть	%	Приклад
Їжа	88	19,5	Борщ, сало, узвар, вареники, деруни
Державні символи	86	19,1	Прапор, булава, герб, жовто-блакитний, калина, вишиванка, гімн, соловей
Історичні постаті, козацтво	80	17,7	Шевченко, козаки, Франко, гетьман, кобзар, шабля оселедець
Емоційно-вольові якості	75	16,6	Сила, мужність, воля, свобода, незалежність, щирість, мудрість, гостинність, доброта, страждання, непереможність, патріотизм.
Пов'язані з війною категорії	75	16,6	ЗСУ, Війна, перемога, зброя, смерть, ракети, окупація, танки, хімарси, пов.тривога. "Ой у лузі червона калина".
Радикальні конструкти "+"	46	10,5	Смесь росіянам, смерть ворогам, воювати, вбивати, йти до кінця

Зведена таблиця частоти прояву категорій, виділених в результаті обробки асоціативно-експериментального дослідження в залежності від рівня психологічної стійкості особистості українців в умовах війни.

К-сть	Високий		Середній		Низький	
	27 ос, 135 слів		41 ос 205 слів		22 ос, 110 слів	
Категорії	К-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Їжа	10	7,407407	38	18,53659	40	36,36364
Державні символи	26	19,25926	40	19,5122	20	18,18182
Історичні постаті, козацтво	5	3,703704	45	21,95122	30	27,27273
Емоційно-вольові якості	25	18,51852	41	20	9	8,181818
Пов'язані з війною категорії	38	28,14815	26	12,68293	11	10
Радикальні конструкти "+"	31	22,96296	15	7,317073	0	0